

ΕΛΛΗΝΙΚΗ
GJRE

Ελληνική περιοδική
έκδοση για τη
Θρησκευτική Εκπαίδευση

Greek Journal of
Religious Education

ISSN: 2623-4386.

Πληροφορίες για την έκδοση, οδηγίες για τους συγγραφείς και την υποβολή άρθρων / Publication information, instructions for authors and subscription information: <http://www.gjre.gr>

Οι τελευταίες εξελίξεις γύρω από το Μάθημα των Θρησκευτικών και η αναγκαιότητα της διδασκαλίας της Βίβλου στο σχολικό πρόγραμμα. / Recent Developments concerning Religious Education and the Necessity of Teaching the Bible in the School Curriculum.

Χρήστος Καρακόλης* / Christos Karakolis

Βιβλιογραφική αναφορά / Reference: Karakolis, Ch. (2019). Οι τελευταίες εξελίξεις γύρω από το Μάθημα των Θρησκευτικών και η αναγκαιότητα της διδασκαλίας της Βίβλου στο σχολικό πρόγραμμα / Recent Developments concerning Religious Education and the Necessity of Teaching the Bible in the School Curriculum. *Ελληνική Περιοδική Έκδοση για τη Θρησκευτική Εκπαίδευση / Greek Journal of Religious Education*, 2(2), 9-18, DOI: 10.30457/031120191

Σύνδεσμος / link: <https://doi.org/10.30457/031120191>

Όλες οι απόψεις και οι ιδέες που εκφράζονται στην έκδοση είναι απόψεις και ιδέες των συγγραφέων και όχι του εκδότη (Πανελλήνιος Θεολογικός Σύλλογος ΚΑΙΡΟΣ-για την αναβάθμιση της θρησκευτικής εκπαίδευσης). / The opinions and views expressed in this publication are the opinions and views of the authors and not of the publisher (KAIROS - Greek Theological Association for the improvement of the Religious Education).

Το άρθρο μπορεί να χρησιμοποιηθεί για έρευνα, διδασκαλία και ιδιωτική μελέτη. Απαγορεύεται ρητά η αναπαραγωγή, η αναδιανομή, η πώληση, η εκμετάλλευση ή η διανομή του άρθρου, μέρους ή όλου, σε οποιαδήποτε μορφή και σε οποιονδήποτε. / This article may be used for research, teaching, and private study purposes. Any substantial or systematic reproduction, redistribution, reselling, licensing or distribution in any form to anyone is forbidden.

— ΑΚΟΛΟΥΘΕΙ ΤΟ ΠΛΗΡΕΣ ΚΕΙΜΕΝΟ —
— FOLLOWS THE FULL TEXT OF THE ARTICLE —

Οι τελευταίες εξελίξεις γύρω από το Μάθημα των Θρησκευτικών και η αναγκαιότητα της διδασκαλίας της Βίβλου στο σχολικό πρόγραμμα.

Recent Developments concerning Religious Education and the Necessity of Teaching the Bible in the School Curriculum.

Το τελευταίο χρονικό διάστημα στην Ελλάδα υπήρξαν θυελλώδεις εξελίξεις αναφορικά με το Μάθημα των Θρησκευτικών. Το Συμβούλιο της Επικρατείας σε πρόσφατες αποφάσεις του (υπ' αριθμ. 1749 και 1750 του 2019) έκρινε κατά πλειοψηφία τα παρόντα προγράμματα σπουδών του Μαθήματος των Θρησκευτικών αντισυνταγματικά και αποφάσισε την ακύρωσή τους. Ο βασικός λόγος είναι ότι τα προγράμματα αυτά θα έπρεπε, κατά το σκεπτικό του δικαστηρίου, να απευθύνονται αποκλειστικά σε ορθόδοξους Χριστιανούς μαθητές καλλιεργώντας την ορθόδοξη συνείδησή τους. Οι αποφάσεις αυτές του Συμβουλίου της Επικρατείας βάζουν τέλος στην επί μία δεκαετία περίπου προσπάθεια εκ μέρους πολλών και σημαντικών θεολόγων να καταστήσουν το Μάθημα των Θρησκευτικών στην Ελλάδα ένα γνωστικό αντικείμενο προώθησης της γνώσης της Ορθοδοξίας, των άλλων χριστιανικών ομολογιών και των κύριων θρησκειών του κόσμου δημιουργώντας κατ' αυτόν τον τρόπο τις προϋποθέσεις ενός κριτικού διαλόγου με τη θρησκευτική ετερότητα, αλλά και της ανεκτικότητας απέναντί της. Παραλλήλως όμως ακυρώνουν οι ως άνω αποφάσεις και την επιδίωξη των εν λόγω προγραμ-

During the last few months, there have been turbulent developments regarding the teaching of religion in Greece. In its recent decisions (Nos. 1749 and 1750 of 2019), the Council of State, namely the Supreme Administrative Court in Greece, overwhelmingly declared as unconstitutional the present curriculum of religion in primary and secondary education and, therefore, ordered its cancellation. The main reason for the Court's verdict is that this curriculum should be aimed exclusively at Orthodox Christian school pupils by cultivating their Orthodox self-conscience. The above decisions of the Council of State have put an end to nearly a decade of efforts by many prominent theologians to open up religion classes in Greece by promoting knowledge of Orthodoxy, other Christian denominations and all world-religions, thus meeting the prerequisites for a genuinely critical dialogue with religious diversity and for promoting tolerance. At the same time, the above decisions also canceled the pursuance of this curriculum to present both Christianity and the religious phenomenon as a whole within the modern-day world by highlighting the importance of religion for

μάτων σπουδών να εντάξουν και να κατανόησουν εντός του σύγχρονου κόσμου τόσο τον Χριστιανισμό, όσο και ευρύτερα το θρησκευτικό φαινόμενο, μέσω της ανάδειξης της σημασίας της θρησκείας για τον σύγχρονο πολιτισμό, τα σύγχρονα ηθικά και βιοηθικά διλήμματα, την ψυχολογία, τις φυσικές επιστήμες, τα επίκαιρα κοινωνικά προβλήματα κ.ο.κ. (Καλαϊτζίδης, 2001).

Το νέο στενά ομολογιακό ή και κατηγορητικό μάθημα το οποίο περιγράφει το σκεπτικό της απόφασης του ΣτΕ δεν μπορεί να προβαίνει σε τέτοιου είδους ανοίγματα, όπως τα παραπάνω, αφού, όπως προαναφέραμε, απευθύνεται αποκλειστικά σε Ορθόδοξους μαθητές. Αυτό θα έχει ως συνέπεια το να μη δικαιούνται να το παρακολουθήσουν μαθητές άλλων χριστιανικών δογμάτων ή θρησκειών, αλλά και μαθητές οι οποίοι, αν και βαπτισμένοι Ορθόδοξοι, δηλώνουν ότι δεν τοποθετούν εαυτούς εντός των κόλπων της Ορθόδοξης Εκκλησίας και πίστης. Εξάλλου το Συμβούλιο της Επικρατείας προτρέπει διά των αποφάσεών του την Πολιτεία να θεσμοθετήσει «ισότιμα» μαθήματα για τις λοιπές θρησκευτικές κοινότητες, ώστε να αποτραπεί για τους μαθητές ο κίνδυνος «της ελεύθερης ώρας». Δυνητικά λοιπόν τόσο οι ετερόδοξοι Χριστιανοί και οι ολοένα και περισσότερο αυξανόμενοι Μουσουλμάνοι στη χώρα, όσο και αυτοί που δηλώνουν άθεοι ή θρησκευτικά αδιάφοροι, θα μπορούν πλέον να διεκδικήσουν το δικό τους «ισότιμο» μάθημα.

Επιπλέον δε, με τις αποφάσεις του Συμβούλιο της Επικρατείας διευκολύνει τη δυνατότητα απαλλαγής από το Μάθημα των Θρησκευτικών οποιουδήποτε μαθητή επικαλείται απλώς «λό-

contemporary culture, ethics, bioethical issues, psychology, natural sciences, and current social problems.

According to the Council of State's reasoning, the new confessional or even catechetical religion classes cannot have an open character, since, as already mentioned, they are supposed to be addressed exclusively to Orthodox-Christian pupils. This reality will result in pupils who belong to other Christian denominations or who come from different religious backgrounds altogether, not being allowed to attend Orthodox-Christian religion classes. The above also applies even to those pupils baptized Orthodox who declare that they do not consider themselves as belonging to the Orthodox Church or as adhering to the Orthodox faith. Moreover, through its decisions, the Council of State urges the State to organize equivalent religion classes addressed to other religious communities, so as to avoid free time for pupils during their school attendance. Thus, potentially, non-Orthodox Christians and the ever-increasing number of Muslims in the country, as well as those who profess to be atheist or religiously indifferent, will now be able to claim their own equivalent religion classes.

Furthermore, the Council of State facilitates the exemption of any pupil from religion classes merely by an appeal to "reasons of religious conscience", since a more detailed explanation of such reasons

γους θρησκευτικής συνείδησης», αφού ο λεπτομερέστερος προσδιορισμός αυτών των λόγων θα αποτελούσε αποκάλυψη ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων. Υπό αυτές τις προϋποθέσεις ακόμη και Ορθόδοξοι Χριστιανοί μαθητές μπορούν πλέον να ζητούν απαλλαγή από το μάθημα, είτε γιατί δεν συμφωνούν για οποιουσδήποτε λόγους με το περιεχόμενό του είτε απλώς επειδή επιθυμούν να ελαφρύνουν το βεβαρημένο σχολικό τους πρόγραμμα. Με αυτόν τον τρόπο το Μάθημα των Θρησκευτικών, για πρώτη φορά στην ιστορία του ελληνικού κράτους, κινδυνεύει να καταστεί στην πράξη προαιρετικό μάθημα, αλλά και οι εκπαιδευτικοί θεολόγοι να υποβιβαστούν σε καθηγητές δεύτερης κατηγορίας.

Ο Πανελλήνιος Θεολογικός Σύνδεσμος «Καιρός - για την αναβάθμιση της θρησκευτικής εκπαίδευσης» στήριξε τα νέα προγράμματα σπουδών με παρεμβάσεις του κατά την εκδίκαση των σχετικών προσφυγών ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας. Το σκεπτικό μας ήταν ότι στα προγράμματα αυτά δίνονται αφενός η δέουσα έμφαση στο ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα και αφετέρου οι απαραίτητες γνώσεις για τα υπόλοιπα δόγματα και θρησκείες, αλλά με έναν τρόπο πληροφοριακό και «ανοικτό», έτσι ώστε το Μάθημα των Θρησκευτικών να απευθύνεται σε όλους ανεξαιρέτως τους μαθητές, χωρίς να προσβάλλει την πίστη τους, αλλά, αντίθετα, ενημερώνοντάς τους για την επικρατούσα θρησκεία της χώρας στην οποία ζουν, για τον τρόπο με τον οποίον αυτή η θρησκεία διαμόρφωσε την ελληνική ιστορία και τον ελληνικό πολιτισμό, αλλά και ευρύτερα για τη σημασία του θρησκευτικού φαινομένου στον κόσμο που μας περιβάλλει. Είναι αξιοσημείωτο ότι ειδική επιτροπή αποτελούμενη από ιεράρχες των Εκκλησιών Ελλάδος και

would disclose sensitive personal data. Under these conditions, even Orthodox-Christian pupils will now be able to seek exemption from religion classes, either because they do not agree with their content or simply in order to free their busy schedule from an “unnecessary burden.” In this way, for the first time in the history of the Greek State, religion is in danger of becoming an optional school-course, while theologians could be practically relegated to second-class schoolteachers.

“Kairos,” the Greek Theological Association for the improvement of Religious Education, supported the last curriculum by intervening in the adjudication of the relevant appeals before the Council of State. Our rationale was that the curriculum in question focuses on the Orthodox Christian teaching and other Christian denominations and world-religions, and in an informative and “open” manner at that. Thus, regardless of their individual religious beliefs, it enables all pupils to attend religion classes in order to be informed about the dominant religion of the country in which they live, how this religion shaped Greek history and culture, and more broadly about the importance of the religious phenomenon worldwide. It is noteworthy that a select committee consisting of bishops officially representing the Orthodox Churches of Greece and Crete had already long before expressed their assent to the specific curriculum in advance.

Κρήτης είχε ήδη εκ των προτέρων εκφράσει τη σύμφωνη γνώμη της σχετικά με τα συγκεκριμένα προγράμματα σπουδών.

Από τα ανωτέρω προκύπτει αβίαστα το συμπέρασμα ότι η εφαρμογή των δικαστικών αποφάσεων του Συμβουλίου της Επικρατείας αποτελεί καίριο και ίσως και θανάσιμο πλήγμα για το Μάθημα των Θρησκευτικών στην Ελλάδα. Εάν δεν ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα από πλευράς Πολιτείας, θα αποφοιτήσουν από το ελληνικό σχολείο γενιές μαθητών, οι οποίοι θα αγνοούν το περιεχόμενο των θρησκευτικών συμβόλων από τα οποία κατακλύζεται η κοινωνία μας, το θρησκευτικό λεξιλόγιο που έχει εισχωρήσει και έχει ενσωματωθεί στη γλώσσα μας, τις θρησκευτικής προέλευσης παραστάσεις, εκφράσεις και πρακτικές, ένα σημαντικό κομμάτι ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού συνυφασμένο με την Ορθοδοξία και τον Χριστιανισμό και δη σε διαλεκτική αντιπαράθεση με το Ισλάμ και τον Ιουδαϊσμό, αλλά και τον κώδικα κατανόησης της τέχνης, της αρχιτεκτονικής, της λογοτεχνίας και της λαογραφίας στον βαθμό που αυτές είναι επηρεασμένες από θρησκευτικά περιεχόμενα και συγκείμενα.

Η πρόταση ενός πολιτιστικού μαθήματος των Θρησκευτικών, το οποίο θα έχει ως σκοπό του την προώθηση και την κατανόηση του ελληνορθόδοξου πολιτισμού, ώστε μέσω αυτής της κατανόησης οι μαθητές να μπορέσουν να εξοικειωθούν με την ορθόδοξη χριστιανική Εκκλησία και πίστη, είχε διατυπωθεί προ πολλού για πρώτη φορά από τον μακαριστό καθηγητή της Θεολογικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Νίκο Ματσούκα (1982) και αναπτύχθηκε περαιτέρω εν συνεχεία από τους συναδέλφους Παντελή Καλαϊτζίδη

From the above, it is clear that the implementation of the Council of State's verdict can be a crucial and perhaps even a deadly blow to Religious Education in Greece. Unless the Greek State takes appropriate measures, generations of pupils will graduate from the Greek school-system being ignorant of the meaning of commonplace religious symbols, religious vocabulary incorporated into everyday language, as well as the religious origin of stock images, ideas, practices, and customs. Furthermore, they will lack the tools to understand the interrelatedness of Greek history and culture with Orthodox Christianity, to interpret their dialectical relationship with Islam and Judaism, and even to contextualize art, architecture, literature, and folklore to the extent that these are influenced by religious contents.

The suggestion of a religion curriculum that aims to promote and understand Greek Orthodox culture so that students can familiarize themselves with the Orthodox Christian Church and faith had long been formulated for the first time by the late Nikos Matsoukas, a Professor at the School of Theology of the Aristotle University of Thessaloniki. Matsoukas's proposal was further developed by colleagues Pantelis Kalaitzidis and Stavros Yangazoglou.

(2000) και Σταύρο Γιαγκάζογλου (2007).

Εξάλλου μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα πρόταση σε αυτήν τη συνάφεια κατέθεσε ο τότε διευθυντής του περιοδικού *Νέα Εστία* και νυν πρόεδρος του Ιδρύματος «Άρτος Ζωής» Σταύρος Ζουμπουλάκης (2006), αναφερόμενος σε ένα μάθημα θρησκευτικών βιβλικού χαρακτήρα. Κατά τον Ζουμπουλάκη η Βίβλος αποτελεί θεμελιακό κείμενο για τον ευρωπαϊκό πολιτισμό και ενοποιό στοιχείο για όλες τις χριστιανικές ομολογίες, για τους Ιουδαίους, με τους οποίους ο Χριστιανισμός μοιράζεται την Παλαιά Διαθήκη, για τους Μουσουλμάνους οι οποίοι αναγνωρίζουν την αξία και την αυθεντία της Βίβλου, αλλά ακόμη και για τους αποχρωματισμένους θρησκευτικά, οι οποίοι αδυνατούν να αρνηθούν τεκμηριωμένα την επίδραση της Βίβλου στον σύγχρονο πολιτισμό. Ο Ζουμπουλάκης δεν υποστήριξε βέβαια την άποψη να περιοριστεί το Μάθημα των Θρησκευτικών αποκλειστικά και μόνο στη μελέτη της Βίβλου, αλλά το να αποτελεί η Βίβλος το κεντρικό σημείο αναφοράς του μαθήματος, αφού ουσιαστικά όλα τα χριστιανικά κείμενα και μνημεία αποτελούν τρόπον τινά ερμηνεία της. Ένα τέτοιο μάθημα ασφαλώς και πρέπει να είναι υποχρεωτικό για όλους τους μαθητές, αφού η Βίβλος αποτελεί βασικό πολιτιστικό αγαθό και λειτουργεί ως τέτοιο στη συλλογική μνήμη μας και στον διαχρονικό πολιτισμό μας, έστω και αν δεν το συνειδητοποιούμε πάντοτε (πβλ. για την ιστορία και το παρόν της Βίβλου στην εν Ελλάδα εκπαίδευση Σταύρου Γιαγκάζογλου, «Η Αγία Γραφή στην Εκπαίδευση», *Θεολογία* 85/4 [2014], 211-241).

Ως βιβλικός θεολόγος και καινοδιαθηκολόγος θεωρώ ιδιαίτερα ελκυστική την πρόταση του Σταύρου Ζουμπουλάκη,

In this context, a particularly compelling proposal was made by Stavros Zoumboulakis, then director of the *New Hestia* journal and currently president of the *Artos Zoes* Foundation, referring to a kind of Religious Education of biblical character. The Bible is a foundational text of European civilization and an integral element for all Christian confessions. It is also relevant for both Jews, with whom Christianity shares the Old Testament and Muslims who recognize the Bible's value and authority, and even for those being religiously indifferent, who are unable convincingly to negate the Bible's impact on modern-day culture. Zoumboulakis did not, of course, support the idea of confining Religious Education solely to the study of the Bible, but to bring the Bible into its center, since virtually all Christian texts and monuments are in some way based on its interpretation. Such religion classes should undoubtedly be obligatory for all pupils, since the Bible is a foundational cultural treasure and functions as such within our collective memory and contemporary culture, even if we often fail to realize this fact.

As a biblical theologian and a New Testament scholar, I find Zoumboulakis's proposal particularly appealing, without

χωρίς ασφαλώς να θέλω σε καμία περίπτωση να μειώσω τη σημασία της ευρύτερης μελέτης του διαχρονικού Ορθόδοξου Χριστιανισμού μέσα από τα μνημεία και τα κείμενά του, αλλά και μέσα από τη ζωντανή του παράδοση, καθώς επίσης και από τον διάλογό του με τα άλλα δόγματα, τις άλλες θρησκείες και τις επιστήμες. Θέλω όμως εδώ να εξάρω τη σημασία και την ανάγκη ύπαρξης ενός υποχρεωτικού Μαθήματος των Θρησκευτικών στην ελληνική παιδεία για όλους ανεξαιρέτως τους μαθητές, το οποίο θα περιλαμβάνει και θα τοποθετεί σε κεντρική θέση τη μελέτη της Βίβλου, κάτι το οποίο στην τρέχουσα συζήτηση δεν τονίζεται, έχω την αίσθηση, αρκούντως (σε αντιδιαστολή με το εξωτερικό, όπου δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη διδακτική του βιβλικού σχολικού μαθήματος, βλ. ενδεικτικά (Theißen, 2003; Zimmermann & Zimmermann, 2013; Roncace & Gray, 2005; Κουκουνάρας Λιάγκης, 2011).

Για τους ορθόδοξους Χριστιανούς μαθητές η μελέτη της Βίβλου είναι αυτονόητα εκ των ων ουκ άνευ, αφού δεν υπήρξε ποτέ Εκκλησία χωρίς Βίβλο. Έστω και αν ο κανόνας της Καινής Διαθήκης άρχισε να απαρτίζεται κατά τον δεύτερο αιώνα μ.Χ. και διήνυσε μια μακραίωνη πορεία μέχρι την οριστικοποίησή του, η πρώτη Εκκλησία είχε ευθύς εξ αρχής ως Βίβλο της την Παλαιά Διαθήκη. Η λειτουργική πράξη της Εκκλησίας, τα θεολογικά της κείμενα, το κήρυγμα της, η ίδια η γλώσσα της, ο τρόπος επικοινωνίας της με τα μέλη της και με τον κόσμο, είναι σε μεγάλο βαθμό ακόμη και σήμερα βιβλικά. Η Βίβλος αποτελεί λοιπόν ενδογενές στοιχείο της ορθόδοξης εκκλησιαστικής ταυτότητας. Είναι επο-

of course wanting to downplay the importance of the study of Orthodox Christianity as a whole through its monuments and texts, its lively tradition, as well as through its dialogue with the other Christian doctrines and religions. Here, however, I would like to emphasize the significance and necessity of having a compulsory religion class in the Greek education-system for all pupils regardless, which will focus on the study of the Bible. I am under the impression that this particular perspective is not being stressed enough, as opposed to the practice in other countries with a Christian background (see, for example, Gerd Theißen, *Zur Bibel motivieren: Aufgaben, Inhalte und Methoden einer offenen Bibeldidaktik*, Gütersloh, Chr. Kaiser, 2003; Mirjam Zimmermann and Ruben Zimmermann, *Handbuch Bibeldidaktik*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2013 · Mark Roncace and Patrick Gray [eds.], *Teaching the Bible: Practical Strategies for Classroom Instruction*, Atlanta, Society of Biblical Literature, 2005).

To students who are members of the Orthodox Church, the significance of studying the Bible is self-evident, since there has never been a Church without a Bible. Even though the books of the New Testament started being collected in the second century C.E. and the canon itself went a long way until it was finalized, the early Church used the Old Testament as its Bible from the very beginning. The liturgical practice of the Church, its theological texts, its preaching, its language, its way of communicating with its members and the world are still biblical to a great extent. Thus, the Bible is an intrinsic element of Orthodox Church identity. It is, therefore, particularly worrying that under the new

μένως ιδιαίτερα ανησυχητικό το γεγονός ότι υπό τις νέες συνθήκες θα μπορούσαν ακόμη και Ορθόδοξοι Χριστιανοί μαθητές να διεκδικούν την απαλλαγή τους από το μάθημα των Θρησκευτικών, με αποτέλεσμα να μη διδαχθούν τίποτε για το θεμέλιο της πίστης τους.

Αντίστοιχα ισχύουν και για τους Χριστιανούς μαθητές άλλων χριστιανικών δογμάτων και παραδόσεων, οι οποίοι απαλασσομένοι από το μάθημα θα χάσουν τη δυνατότητα να γνωρίσουν τον κόσμο της Βίβλου που και γι' αυτούς αποτελεί τη βάση, το θεμέλιο και το κέντρο αναφοράς της πίστης τους. Επιπλέον δε, θα απολέσουν τη δυνατότητα αλληλεπίδρασης με τους Ορθόδοξους συμμαθητές τους στην κατεξοχήν κοινή βάση όλων των χριστιανικών δογμάτων, που είναι η Βίβλος. Χάνεται έτσι η δυνατότητα ενός γόνιμου διαλόγου, ενός πλησιάσματος, μιας αλληλογνωριμίας και αλληλοκατανόησης, η οποία βέβαια στον χώρο του σχολείου οφείλει να είναι ξένη προς οποιεσδήποτε προσηλυτιστικές επιδιώξεις.

Από άλλη σκοπιά είναι απαραίτητη η μελέτη της Βίβλου στο πλαίσιο ενός ανοικτού Μαθήματος Θρησκευτικών για όλους τους μαθητές που εκπροσωπούν μη χριστιανικές θρησκευτικές κοινότητες. Γνωρίζουμε πολύ καλά ότι σήμερα πολλές συγκρούσεις ανά τον κόσμο σε όλα τα επίπεδα έχουν και θρησκευτικές ρίζες. Η ερμηνεία της Βίβλου έχει δυστυχώς διαδραματίσει διαχρονικά όχι μόνο θετικό, αλλά και αρνητικό ρόλο τροφοδοτώντας ιδεολογικά εθνοθρησκευτικές εντάσεις και συγκρούσεις. Ακριβώς για τον λόγο αυτόν είναι καίριας σημασίας η μελέτη της Βίβλου και η ερμηνεία της με έναν τρόπο που να οδηγεί στην εκ μέρους των μαθητών κατανόηση των αιτίων που οδη-

circumstances, even Orthodox Christian students could claim their exemption from religion classes, resulting in their not being taught anything about their faith's foundational text.

The same also applies to non-Orthodox Christian pupils, who, by being exempted from religion classes, will lose the opportunity to become acquainted with the world of the Bible, which for them too is the foundation and the reference center of their faith. Also, they will lose the opportunity to interact with their Orthodox classmates concerning the Bible as the shared basis of all Christian denominations. Thus, the possibility of fruitful dialogue and a mutual approach, familiarization, and understanding will be lost. Needless to say, of course, that in the school environment, any such mutual approach must be entirely devoid of any proselytizing aspirations.

From a different point of view, it is also necessary to offer Bible-study in a context of open religion classes addressed to pupils who represent non-Christian religious communities as well. Nowadays, many conflicts around the world at all levels have religious roots. Unfortunately, the interpretation of the Bible has played not only a positive but also a negative role over time, fueling ideological ethnoreligious tensions and conflicts. Therefore, the interpretation of the Bible to guide pupils to understand the causes which lead, on the one hand, to religious fanaticism and on the other hand, to accepting and practicing the authentic Christian teaching of love towards all

γούν στον θρησκευτικό φανατισμό, αλλά και της αυθεντικής χριστιανικής παράδοσης της αγάπης προς όλους ανεξαιρέτως τους ανθρώπους συμπεριλαμβανομένων και των εχθρών, η οποία μειώνει στο ελάχιστο τη δυνατότητα διαστρέφης του βιβλικού μηνύματος.

Τέλος, ακόμη και για τους δεδηλωμένους άθεους ή τους θρησκευτικά αδιάφορους μαθητές η μελέτη της Βίβλου θα προσφέρει θεμελιακή γνώση ως προς το υπόβαθρο του σύγχρονου πολιτισμού, ο οποίος αποδίδει μέγιστη αξία στο ανθρώπινο πρόσωπο, στα ανθρώπινα δικαιώματα, στην αντικειμενική και καθολική ισχύ και τήρηση του νόμου, στον σεβασμό της ιστορίας, της παράδοσης και της ιδιοπροσωπίας ατόμων και κοινωνικών ομάδων, στην αξία των κοινωνικών αρετών κ.ο.κ. Είναι αδύνατον να κατανοηθεί ο σύγχρονος ευρωπαϊκός πολιτισμός, η ιστορία, η τέχνη, τα κείμενα και η εν γένει ταυτότητα και ιδιοπροσωπία των Ευρωπαίων πολιτών, ανεξαρτήτως των ιδιαίτερων καταβολών τους, χωρίς τη στοιχειώδη γνώση του θεμελιώδους χριστιανικού κειμένου.

Παρά την εν γένει υποχώρηση των κλασικών σπουδών, όπως είναι αδιανόητο στη χώρα μας, αλλά και σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, να υπάρξει σχολείο χωρίς κάποια αναφορά στην κλασική παιδεία, χωρίς κάποιο, έστω, μάθημα αφιερωμένο σε αυτήν, έτσι θα έπρεπε να είναι αδιανόητο το να υπάρξει σχολικό σύστημα στο οποίο οι μαθητές να μη διδάσκονται τίποτε για τη Βίβλο, να μην αποκτούν τη στοιχειώδη, έστω, βιβλική παιδεία (Γιανναράς, 1998, όπως στο Καλαϊτζίδης, 2000, σ. 80). Στερώντας τους μαθητές από αυτήν τη δυνατότητα τούς αρνούμαστε την πρόσβαση στην ίδια την ιστορία και την ψυχή του

people -enemies included- is of crucial importance. Such an interpretation would minimize the possibility of the biblical message being perverted and misused.

Finally, even for declared atheists or religiously indifferent pupils, the study of the Bible can provide a fundamental insight into the background of modern-day civilization that focuses on the individual, human rights, the universal authority and observance of the law; a civilization that respects the history, tradition, and identity of both individuals and social groups, while holding social virtues in high regard. It is impossible to understand contemporary European culture, history, art, texts, as well as the overall identity of modern-day European citizens, regardless of their particular backgrounds, without at least some basic knowledge of the Bible.

Despite the general reduction of classical education, both in Greece and in all other European countries, it would be unthinkable to have a school-system without any reference to it. Accordingly, it should be unimaginable to have a school system in which students would be taught nothing at all about the Bible, a curriculum in which they would not acquire even the most basic biblical education. By depriving students of such an opportunity, we deny them access to the very history and soul of Hellenism, Christianity, and European civilization. It is indicative of the educational value of the Bible in the modern Greek context, that the New Testament, the all-time

Ελληνισμού, του Χριστιανισμού και του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Πολλώ δε μάλλον, όταν ειδικά η Καινή Διαθήκη, που αποτελεί το διαχρονικό best-seller όλων των εποχών, είναι γραμμένη πρωτοτύπως στην ελληνική γλώσσα και έχει συμβάλει καθοριστικά στη διάδοση όχι μόνο του Χριστιανισμού, αλλά και του ελληνικού πολιτισμού σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της οικουμένης.

Παρά τις τεράστιες δυσκολίες και ανταποκρινόμενος στις σύγχρονες προκλήσεις, ο «Καιρός» θα συνεχίσει και στην παρούσα συγκυρία να αγωνίζεται για την επιβίωση και για την αναβάθμιση της θρησκευτικής εκπαίδευσης στη χώρα μας. Δείγμα του οράματός μας αποτελεί και το ανά χείρας τεύχος του επιστημονικού περιοδικού μας.

Σε αυτό η Θρησκευτική Εκπαίδευση γίνεται εργαλείο προώθησης του πολυπολιτισμικού διαλόγου και μάλιστα στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα (Αλμπανάκη) και συνδυάζεται με τις ΤΠΕ ώστε να εμπλέξει ενεργητικά τους μαθητές στη μάθηση (Buchanan, Lacey και Παζάρσκη), τη λογοτεχνία-ποίηση (Λιντζαροπούλου) και φυσικά τη Βίβλο, σε αναφορά προς το θέμα της δημιουργίας (Μαρκαντώνης). Είναι σημαντικό ότι σε αυτό το τεύχος παρουσιάζονται δύο πρόσφατες έρευνες: Η πρώτη αναφορικά με την εφαρμογή των αλλαγών του Α.Π.Σ. από τους θεολόγους εκπαιδευτικούς, στην οποία διαφαίνεται ότι, αν και οι θεολόγοι συμερίζονται στην πλειονότητά τους τις παιδαγωγικές προτεραιότητες των αλλαγών αυτών, υπάρχει δυσκολία εφαρμογής τους στη σχολική τάξη (Γκριλς). Η δεύτερη αφορά τη διερεύνηση της προσωπικής θεωρίας του θεολόγου και η δυνατότητα εφαρμογής της στην επιμόρφωση θεολόγων-εκπαιδευτικών σε

universal best-seller, was initially written in the Greek language and has contributed decisively to the spread not only of Christianity but also of Greek culture and thought in all parts of the world.

Despite the enormous difficulties and need to respond to present-day challenges, our Association will continue to work for the survival and improvement of Religious Education in Greece. A sample of our vision is the new issue of our scholarly journal at hand.

In this, Religious Education becomes a tool for promoting multicultural dialogue even in the Greek educational system (Albanaki) and is combined with ICT to actively engage students in learning (Buchanan, Lacey, and Pazarski), with literature and poetry (Lintzaropoulou), with the Bible to teach the subject of creation (Markadonis). It is important that this issue presents two recent researches in Greece. The first regarding the implementation of the changes to the Curriculum of the RE by the RE teachers, which find that, although most RE teachers share the pedagogical priorities of the changes, there is a difficulty in applying them to the classroom (Grilis). The second concerns the exploration of the RE teachers' personal theory and the possibility of applying a reflective theological-teacher training in the Greek context (Vallianatos). Finally, the issue features the reports of the 3rd General Meeting of KAIROS in Athens

ελληνικό πλαίσιο με σκοπό τον αναστοχασμό (Βαλλιανάτος). Τέλος, στο τεύχος ξεχωρίζουν οι ανταποκρίσεις από τη 3^η Πανελλήνια Συνάντηση του ΚΑΙΡΟΥ στην Αθήνα (Παπαδόπουλος) και από το Διεθνές Συνέδριο του European Forum for Teachers of Religious Education στο Δουβλίνο (Παρασκευόπουλος).

Καλή ανάγνωση!

Χρήστος Καρακόλης
Καθηγητής Τμήματος Θεολογίας Ε.Κ.Π.Α.
Πρόεδρος του ΔΣ του Πανελληνίου Θεολογικού Συνδέσμου «ΚΑΙΡΟΣ - για την αναβάθμιση της θρησκευτικής εκπαίδευσης».

(Papadopoulos) and the international Conference of the European Forum for Teachers of Religious Education in Dublin (Paraskevopoulos).

Enjoy reading it!

Christos Karakolis
Professor
Department of Theology
National and Kapodistrian University of Athens
President of Kairos: Greek Theological Association for the improvement of Religious Education

Βιβλιογραφία / References

- Roncace, M., & Gray, P. (eds.) (2005). *Teaching the Bible: Practical Strategies for Classroom Instruction*. Atlanta: Society of Biblical Literature.
- Theißen, G. (2003). *Zur Bibel motivieren: Aufgaben, Inhalte und Methoden einer offenen Bibeldidaktik*. Gütersloh: Chr. Kaiser.
- Zimmermann, M., & Zimmermann, R. (2013). *Handbuch Bibeldidaktik*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Γιαγκάζογλου, Σ. (2007). Το μάθημα των θρησκευτικών στη δημόσια εκπαίδευση: φυσιογνωμία, σκοποί, περιεχόμενο, νέα βιβλία, διαθεματική προσέγγιση, ευρωπαϊκή προοπτική, θεολογία της ετερότητας. Στο Συλλογικό έργο *Τα θρησκευτικά στο σύγχρονο σχολείο απέναντι στις προκλήσεις των καιρών: Επιστημονική Ημερίδα* (σσ. 34-108). Ι. Μ. Νεαπόλεως και Σταυρουπόλεως: Νεάπολη Θεσσαλονίκης.
- Γιανναράς, Χ. (1998). *Ιχνηλασία νοήματος: Πολιτική, Κοινωνία, Παιδεία στην Ελλάδα σήμερα*. Αθήνα: Λιβάνης.
- Ζουμπουλάκης, Σ. (2006). Τα Θρησκευτικά ως βιβλικό μάθημα. Στο Β. Αντωνόπουλος, & Γ. Παπαδόπουλος (Επιμ.), *Θρησκευτική παιδεία και σύγχρονη κοινωνία: Θέσεις και αντιθέσεις* (σσ. 233-249). Αθήνα: Εν Πλω.
- Καλαϊτζίδης, Π. (2000). Τα Θρησκευτικά ως πολιτιστικό μάθημα. *Σύναξη*, 74, 69-83.
- Καλαϊτζίδης, Π. (2001). Το θρησκευτικό μάθημα στην εποχή της πολυπολιτισμικότητας. *Καθ' οδόν*, 17, 39-50.
- Κουκουνάρας Λιάγκης, Μ. (2011). Η χρήση βιβλικών κειμένων στην κονστρουκτιβιστική προσέγγιση του μαθήματος των Θρησκευτικών. *Δελτίο Βιβλικών Μελετών*, 29(B), 194-201.
- Ματσούκας, Ν. (1982). Μια πρόταση για το πώς ν' αλλάξει η διδασκαλία του μαθήματος των Θρησκευτικών στα σχολεία. *Σύναξη*, 1, 35-41.